

Бібліографія

Чернышев. — Аграрный вопрос в России. О реформы до революции. (1861 — 1917). Материалы и комментарии. Курс 1927.

Названа робота має на думку т. Чернишова допомогти читачеві самостійно проробити „главнейшие стороны аграрного вопроса в России со времени освобождения крестьян до революции 1917 г.“. Це — збірник джерел. Зібраний І. В. Чернишовим матеріал поділено на 10 розділів, котрі охоплюють питання землеволодіння, оренди, скотарства, зовнішньої торгівлі хлібом, переселень, купівлі землі, землеустрою й селянських промислів. Як видно, план широкий, але не пов'язаний. Який справді безпосередній зв'язок напр. в розділах: оренда, скотарство, зовнішня хлібна торгівля й переселення, беручи їх попарно чи разом? Складач збірника, на жаль, не з'ясував цього.

Цілком правильно І. В. Чернишов „во главу угла“ поставив землеволодіння. Таблиці, числом 12, дають добру уяву про рух землеволодіння, починаючи від 1858 р. через 1877 й 90-ті роки по 1905. Але для часу після 1905 р. відповідних даних чомусь не дано. Ніби в додаток до першого розділу маємо на стор. 51 — 73 зразки „земельных документов крестьян“. Тут знаходимо кілька уставних грамот і володінний запис по Петербурзькій та Тверській губ. 60-х р.р. Коли вже спинятись на уставних грамотах, було б доцільно дати їх з різних кінців кол. Росії (для України напр. м. б. використати IV т. архиву „Стороженків“) — т. ч., складалася б повна картина селянського землеволодіння під час реформи. Уставні грамоти безперечно мали велике значіння, але обмежитись тільки ними неможливо. Чому б сюди ж не внести приговорів про передачу землі у власність, дільчих актів, т. зв. дарственных то що?

Розділ, присвячений селянській оренді, геть маненький. Обіймає він період за 1868 — 1900 р. і супроводиться таблицею продажних земельних цін за той же період та табличкою „движения арендных цен с 1885 по 1905“, тільки... по 4 російських губерніях, для наших місць таких даних немає, немає для всієї кол. Росії ціни від 1906 по 1917 р.

Таблиці посівних площ стосуються всіх губернь кожної зокрема за час від 1861 по 1900; з 1901-ж по 1913 р. посівну площу представлено вже сумарно і через це позбавлено наукової вартості. Тим часом таблиці що до руху скотарства подано аж на 1913 р. по окремих губерніях. До цього розділу треба було б перенести таблицю безкінних, котра попала в I-й розділ Збірника. Таблиці вивозу різних хлібів з Росії подано за 1852 — 1913 р.р. в гуртових числах. Внутрішній рух хлібів відсутній.

Прекрасні таблиці що до переселення за Урал за 1885 — 1900 р. й 1896 по 1914 р., до котрих збирач додав на стор. 151 — 152 й дані за 1905 — 1909 р. Це найкращі з усіх розділів.

Відділ, де І. В. Чернишов говорить про мобілізацію земельної власності від 1864 по 1914 р., супроводиться подачею офіційних даних що до заснування Селянського банку (стор. 180 — 189), а розділ про землеустройчу політику поповнюється столипинським законодавством (стор. 198 — 213).

Безперечно книгу т. Чернишова слід було б поповнити даними про селянські бюджети, статистикою сільського населення, цифрами що до розшарування сел. маси, цінами на землю за даними Селян. Банку, відомостями про селянські грошеві й натуральні повинності, про кількість сільських робітників то що, а з другого боку представити заборгованість дворянства, розміри покупок землі ріжними станами суспільства, статистичними даними що до індустріальних сільських підприємств, кількості машин на селі, інтенсифікації сіл. господарства й т. і. Без таких даних читач позбавлений можливості уявити собі мобілізацію землі, експропріацію від неї населення, переселення, боротьбу між людиною і твариною за землю й „аграрный вопрос“ не дістане свого з'ясування. Зазначених пропусків не було б, коли б І. В. Чернишов в число своїх джерел взяв би „Материалы для оценки земель“ по різних губернях, „Очерки крест. хозяйств“ и „помещ. хозяйств“ різних повітів, „Сб. статистич. сведений“, „Труды“ сіл. - госп. товариств і з'їздів по сільс. господарству. Через неповноту й уривчатість поданих І. В. Чернишовим матеріалів книгою його можна користатись тільки в окремих частях.

М. Слабченко

Сухов А. А. Экономическая география Украины. Издание четвертое исправленное и переработанное. Государственное издательство Украины. Одесса. 1927 г. стр. 98. Тираж 5.000. Цена 1 руб.

Сухов А. А. в історії підручників із економічної географії УСРР займає почесне місце: перші три видання, особливо перше з них, видруковано було дуже своєчасно, коли взагалі певну та вивірену цифру трудно було дістати про народне господарство УСРР.

Тому трохи було дивно, що, з поширенням та дбайливим опрацюванням цифрових відомостей по відповідних господарських та державних установах, т. Сухов з 1924 року не писав до останнього часу підручників з економічної географії УСРР.

Але давно чекана та дуже потрібна книжка, одного з гарних знавців економічної географії УСРР, цими днями видрукована.

План підручника майже залишився без змін, тільки за звичайним трафаретом нема спеціального розділу про демографію, електрофікацію. На нашу думку, такий відступ від трафарету, оскільки це вдалося т. Сухову, не пошкодив підручникові: розмістивши відомості про населення по відповідних розділах про галузі народного господарства, або кажучи про електрифікацію в міру потреби з боку природніх можливостей та вживання в народньому господарстві, автор тільки дав цілеву установку питанням демографії та електрифікації УСРР.

Певний „історизм“, особливо при розгляді промисловості та торгівлі, є, але це навряд чи можна вважати за хибу, особливо коли автор весь час накреслює, на підставі контрольних цифр Держплану, перспективи народного господарства УСРР: від цього більш чітко накреслюється можливість для порівнянь.

Цифровий матеріал маємо надзвичайно повний, якого не вдається бачити по інших підручниках із економічної географії, напр. СРСР. Досить сказати, що підсумки перепису в Грудні 1926 року вже наїшли своє місце в книжці А. А. Сухова.

Весь час УСРР розглядається не як відірвана відокремлена частина СРСР, а як економічна одиниця в її порівнанні з народнім господарством СРСР та світовим: це — надзвичайно новий та цінний цифровий матеріал для встановлення питомої ваги УСРР в масштабі спілки та світовому.

Обережно, але вже є, за прикладом проф. Дена, спроба розглядати не за старою схемою, а за вимогами самого господарювання, вимог школи, напр. цукрову промисловість (стор. 43 — 47): тут не тільки в прямому розумінні індустрія, але повний розгляд сировини, в повному їх комплексі та обумовленості.

Цінний нарис подано про АМСРР (стор. 92 — 95).

Шкода, що такий гарний підручник, очевидно, з технічних умов, надруковано без покажчика використаної літератури, графіків, навіть карт; сама книжка дуже невеличка в порівнянні, напр., до другого, так і третього її видання.

До неминучих хиб в підручнику треба зарахувати:

а) поширення меж УСРР аж у Польщу, напр., автор каже про „Кременецкие холмы“ (стор. 5);

б) вживання дуже старої термінології, напр., „Славянский уезд“ (стор. 25); „Павлоградский округ“ (стор. 61);

в) ляпсуси що до термінології: „Киргизия“ (стор. 24), хоча й знає „Казакстан“ (стор. 43), або „Екатеринослав“ (стор. 16), хоча часто-густо, навіть більш вживає „Днепропетровск“ (стор. 61); „Херсонская губерния“ (стор. 51), яку вважає „б. Херсонская губ.“ (стор. 51);

г) якийсь непорозуміння в посиланні на відповідні розділи, напр. про площу лісу (стор. 13), хоча про це раніш не казалося;

д) помилкові спосилання на розділи: 10 (стор. 19), замість, очевидно, 14-го; в розділі 16 та на той же розділ 16-й (стор. 28) на розділ 16 (стор. 33), очевидно, замість 17-го; в розділі 48 на розділ 5 та 54 (стор. 85);

е) зайві повторювання про можливі поклади нафти по УСРР (стор. 18 та примітка № 1 до стор. 19);

ж) мало обгрунтована цифра можливих покладів кам'яної соли по УСРР в 300 — 350 мільйонів тонн (стор. 25);

з) нев'язка в цифрах, напр. що до кількості робочих коней в 1926 році (стор. 52 та 56);

и) невже ж є три тютюнових фабрики в Харкові (стор. 80)?

і) за якою це бухгалтерією: „баланс при этом оказался“ (в 1922/23 — 1923/24 роках) активним, то-єсть привоз был больше вывоза (стор. 91)?

к) якісь новотворені речення: „застрахованнее“ (стор. 33) та „всхваленнее“ (стор. 90);

л) широко вживаються старі міри: „сажени“ (стор. 5, 17); „версты“ (стор. 5, 12, 21, 69, 93); „пуды“ (стор. 22, 31, 33, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 47, 85, 86, 94) хоча знає „тонны“ (стор. 43); „десятины“ (стор. 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 56, 93, 94, 95); „ведра“ (стор. 80); „фунты“ (стор. 80); „футы“ (стор. 86).

Все ж таки книжку дуже радимо для вживання по ВУЗ'ах, сподіваємося, що незабаром будемо мати більш детальну книжку з економічної географії УСРР, з відповідною кількістю графіків.

Піщанин

„Наша Земля“. Літературний і суспільно-політичний журнал Ч. 1. Виходить щомісяця в Ужгороді. Редактор В. С. Гренджа-Донський.

Маємо розглянути цей часопис не як літературне явище, що виблискує талантами, з цього боку він нічим не відзначається, а спинитися на ньому, як на явищі громадському.

Часопис вартий уваги з цього боку вже тому, що з'явився він в країні споконвічного національного та соціального гніту, невимовного економічного визискування та неволі — на Підкарпатті.

Спершу українську людність Підкарпаття (тут за малим не самі селяни та робітники) гнітила та експлуатувала мадярська державність; нині, після того, як Антанта віддала Підкарпатську Україну на поталу чехословацької державності, країну цю почала душити та неволити Чехословаччина.

Жменька так званої інтелігенції старшої генерації, і за мадярського панування і за чехословацького визискування темної запамороченої людності української, завжди держала й держить ніс за вітром і тягне руку за тим, по чийм боці сила. Жадного протесту, жадного людського голосу з боку цієї інтелігенції не було чути й тепер не чути...

Але краще дамо слово самому молодому журналові „Наша Земля“.

„Те саме прокляття, говорить провідна стаття часопису — що переслідувало наш нарід в давній Росії та в Австрії прийшло врешті й до нас.“

Там робили з нашого народу „Малоросів“, „Рутенів“ чи „Русинів“, а тепер хочуть із нас зробити малий народець, без культури, без історії, без літературної мови — „Руснаків“ — на те, щоб нас потому легше ковтнути“.

Інтелігенцію старшої генерації так атестує журнал: вона „відбилася від народу та стала йому зовсім чужою, захопила провід у свої руки й — як можна було передбачити — завела нас під дурного хату. За обіцянки, за дрібненькі уступки майже вся інтелігенція наша подалася зовсім на службу чеських централістів“.

„Довго дурилися ми, молода генерація, надією, що наша старша інтелігенція все таки врешті зрозуміє, куди вона йде, а радше — куди її ведуть. Може думали ми — зрозуміє, що творення півмільйонного народця, це злочин на власному живому тілі, це розбивання нашої єдності з 40 мільйоновим українським народом — це врешті загроза нашої національної смерті“.

Молодь зрозуміла це й від безоглядної покори та слухняності „батькам“ — характерна риса інтелігенції на українському Підкарпатті! — прийшла до критицизму, і, нарешті, до одвертого протесту і проти політики „батьків“, і проти огидних вчинків чеського уряду.

Часопис „Наша Земля“, це яскравий доказ останнього нашого твердження. Протест виявився спершу що до правопису. На Підкарпатті панує й досі правопис етимологічний з усіма його атрибутами: „ѣ“, „ы“, „ѡ“, „о“ і т. і. Це, так мовити, офіційний правопис для українських друків, і відкинути його, це все одно, щоб наші колишні „істинно-руссіє“ відкинули три кити, що ними держалася стара Росія — „православие, самодержавие, народность“...

„Наша Земля“ порвала з цим забобоном і видається кулішівкою, а чистотою мови наближається до нашої мови, зберігаючи місцеву народню колоритність. Хто знає тамтешні умови, той скаже, що це величезний крок уперед.

Друге. Пориваючи з старшим поколінням, що завело народ „під дурного хату“, часопис орієнтується на „хлопа“ — на селян і робітників: „ми будемо заступати в першу чергу селянсько-робітничі інтереси“ — говориться в провідній статті; „... запрошуємо до співробітництва тих сірих, скромних народніх робітників, що хоч при плузі чи при варстаті тяжко працюють на хліб“ — читаємо в іншому місці тієї ж статті.

Далі часопис розкриває й яскраво висвітлює в окремих статтях та замітках чехізаторські заходи Чехословаччини на Підкарпатті, починаючи від школи й кінчаючи так званими „автономними“ установами, звідки повикидали службовців українців і на 80% заповнили установи чехами. А про державні уряди вже й казати нічого: тут чехізацію запроваджено на повні 100%.

Ще за тих, порівнюючи — давніх, часів, коли на Чехословацьку державу й не заносилося, чехи вславилися своїм русофільством і „єдино-неділимством“ царської Росії; для цього у чехів були тоді свої виправдання.

Це їхнє русофільство, як одрижка вчорашнього борщу, ще й нині помітне на стосунках з українцями, тільки тепер його (русофільство) доводиться брати в лапки.

Часопис „Наша Земля“ мав вийти ще в листопаді м. р. під назвою „Українська Земля“. Але чеський уряд на таку назву рішуче не погодився. Видавці заперечували, вказуючи, що „коли має право виходити „Русская Земля“, „Русский Край“, то чом тоді на тих самих правах заборонено видавати „Українську Землю“?

Протест залишився висіти в повітрі, а видавці мусіли згодитися на „Нашу Землю“; та тут чекала видавців ще одна несподіванка: уряд зажадав, щоб вони „зложили кавцію (запоруку) 10.000 Кч“, в той час, як ні „Русская Земля“, ні „Русский Край“ жодної запоруки не знають...

З'ясовувати сучасне чеське „русофільство“ — зайва річ, гадаємо: всі оті руські землі та руські краї, це плазуни перед чеським „демократичним“ урядом, це його вірні слуги...

Радянській Україні одведено в „Нашій Землі“ особний відділ, де зустрічаємо чимало передруків з нашої преси. Взагалі в часопису виразно помітне тяготіння до Радянської України...

У відділі „Літературна хроніка“ вміщено чималеньку статтю Гренджа-Донського з приводу 50-ліття письменника — емігранта С. Ф. Черкасенка з його портретом.

Той-же таки Гренджа Донський умістив вірша, з якого впадають в око такі три уступи:

Ми є ті, із яких сміються,
Яких б'ють, стріляють пани,
Ланцюги лиш для нас куються,
Тільки нам дзвонили вони.
Гей, пани, де? На чию воду?
Де? куди? Де нас ведете?
Гей, пани! Рветься гнів народу
І той гнів всіх вас замете.
Гей, пани, чуєте, прокляті,
Як дзвенить народній загін —
Ці слова, що такі багаті,
Що звучать мов чудовий дзвін!

А „пани“, як у тій байці кіт, слухають та їдять — поїдом їдять підкарпатського мужика-злидаря! І будуть вони його їсти поки „час розплати“ не настане з зразком Великої України та цілого С.Р.С.Р., що на його звернено очі усіх труджених і знеможених цілого світу...

Г. Ков.-Кол.

Н. Василенкова-Полонська. „З історії останніх часів Запорозжя“. Відбитка з IX кн. „Записок історично-філологічного Відділу ВУАН“, у Києві, 1926 р.

В останній час помічається збільшення наукового зацікавлення життям та долею колишньої Запорізької Січі: в журналі „Україна“ друкується стаття з новими матеріалами, що до бунту запорізьких сіромах в кінці грудня 1768 р., і вже вийшла з друку IX кн. „Записок Історично-Філол. Відділу ВУАН“ (у Києві, 1926) з статтею Н. Д. Полонської — „З історії останніх часів Запорозжя“ (ст. 278 — 331). Н. Д. Полонська — далеко не „homo novus“ в науковій історичній літературі, і тому цілком зрозуміло, що її стаття свідчить про добре знайомство автора з потрібною літературою; бракує хіба деяких дрібних місцевих видань, як от ст. Терновського, з матеріалами до історії Запоріжжя за останні часи, що друкувалася в „Вестнике Екатеринославского Земства“ за 1904 р. (в зв'язку з чим трапилася, наприклад, помилка в прим. I на стор. 314, що до зазначення моменту одного запорізького бунту — „бійки“, як назива його автор).

Автор в зв'язку з новознайденими ним в Київському Центральному Архіві Давніх Актів матеріалами, надає особливе значіння в історії Запоріжжя 1756 р., який, на думку автора, „був рік видатний“, був по суті переломний рік в історії Запорозжя, коли долю його було вирішено наперед“ (ст. 298, 315, 324 і інші). Що ж особливого трапилося в цьому році? По-перше, російський уряд фактично почав проводити в життя Запоріжжя „ідею незмінності кошового атамана“ з усуненням сіромах від виборів (стор. 307 — 312); по-друге, „Сенат висловив був погляд“ непевності, „чи ж справді має право

військо запорізьке володіти власною територією“ (ст. 297); по-третє, „Запоріжжя переведено з відомства Колегії Чужоземних Справ до завідування Сенату“ (297 — 298). Здається, автор перебільшено тлумачить ці факти й надає їм значно більшого значіння, аніж вони того заслуговують: внутрішня, з втручанням суверенної держави боротьба за змінність кошового або старшого — це стара історія, яку Запоріжжя знало ще з часів польського панування й яка не кінчилась до року 1775 (порів. у автора ст. 313 — 315); Сенатське роз'яснення про запорізькі землі торкалось питання про земельні межі, яке повставало весь час і не мало практичного значіння й випадково припало на цей рік, як випадково через персональну сварку тодішнього гетьмана К. Розумовського Гетьманщина разом з Запоріжжям перейшла разом під відом Сенату. Вже якщо шукати переломних роїв в історії останньої Січі, то вони швидше будуть: 1751 р., момент передачі Запоріжжя гетьманові й початку сербської колонізації (порівн. стор. 292 у автора), а потім 1768 р. — час великої участі запоріжців в Коліївщині, в межах Польщі, й бунту 26 грудня 1768 р. коли особливо виявилась для центрального уряду небезпека з боку можливості серед запорожців турецької орієнтації.

Що до інших питань, що зачепив їх автор, то слід зауважити, що не можна кидати необгрунтованих слів про наявність поміж Запоріжцями „власників великих маєтків“ (ст. 298) й „великих капіталістів“ (ст. 299), та про зростання у них „великого землеволодіння“ (ст. 299). Відкіля це автор взяв? З огляду на стор. 280, автор тут, здається, об'єднав в одне соціально-економічні процеси в Гетьманщині й на Запоріжжі. Чи може це сказати справді історик Запоріжжя? Потім, як помирити зауваження автора про недовстачу землі у запорожців й „боротьбу за землю“ поміж ними (ст. 299 — 300) й додані потім ним відомості про заходи в той же момент з боку запорожців до збільшення зайшлої колонізації цих самих земель їх (ст. 324 — 325)? В історії останніх часів Запоріжжя ще багато не з'ясовано, не вивчене в першу чергу економічне життя „Запоріжських Вольностей“ цього часу. Тут в кожному разі ніяк не можна з'єднувати в одне життя Запоріжжя й Гетьманщини, як не можна не вбачати весь час історичного життя козацтва різниці поміж запорожцями-степовиками й городовими козаками-землевласниками. Ще окремі зауваження: 1) у читача буде невірне уявлення при читанні цієї статті про стан запорожців в часи 1709 — 1734 р.р. (ст. 281); 2) необережне твердження, що московський уряд в XVIII в. „захищав простий люд од кривд старшинських“ на Гетьманщині (ст. 310); 3) гіперболичне зазначення того, ніби у 1734 р. на Гетьманщині „вже не залишалося навіть тіні самоврядування“ (ст. 300), — й т. інш. Тим не менше, стаття Н. Д. Полонської буде дуже корисна для дальшого вивчення історії Запоріжжя, і ми будемо чекати, що автор продовжить свою працю на цю тему.

Проф. Вол. Пархоменко

Етнографічний вісник. Кн. 3. 1927 р.

3-я книга Е. В. може найцікавіша з усіх попередніх. Ми тут знаходимо кілька дуже цікавих і різноманітних що до свого матеріалу й характеру його оброблення статтів, але, звичайно, найбільш звертає увагу стаття пр. С. Кагарова „Нарис історії етнографії“ через її велике принципове значіння. Не варто багато розводитись про загальну вагу цієї статті, досить тільки підкреслити, що це перша в нас спроба огляду етнографії у всесвітньому масштабі. „Нарис історії етнографії“, як і всякий подібний історичний огляд розвитку відповідної науки, дозволяє нам наочно уявити собі картину усіх змін у підходах до розуміння суті етнографії — в цьому велике методологічне значіння подібних спроб.

Цілком слушно підкреслює пр. Кагаров, що „не більш як століття минуло з того часу, відколи зародилася етнографія“... (Е. В. ст. 7). Велика складність об'єкту етнографії, як науки, мабуть і спричинилася до того, що ця галузь знання починає розвиватися, як щось певне, тільки з XVIII ст. Звідси цілком зрозумілі усі ті методологічні хитання, що ми їх убачаємо в змінах різних напрямків в історії етнографії. Матеріал для майбутньої етнографічної науки ми знаходимо ще в багатьох античних письменників, навіть раніш, бо і біблія, і єгипетські, і китайські джерела „освітлюють багато питань з побуту й релігії давніх народів“, проте все це було позбавлено системи, бо „суцільного опису якогось народу й його культури давній Схід нам не залишив“. (Е. В. ст. 7). Перші спроби „суцільних описів“ ми, таким чином, бачимо в греків та римлян, але все ж доба антична так само, як і доба середньовічна можуть мати в історії етнографії лише значіння „вступу“: спостереження давніх письменників багато хибують через відсутність виробленого методу й певного наукового об'єктивізму. Пр. Кагаров слушно, напр., підкреслює відповідні хибі в відомого середньовічного історика Йорнанда („De gothorum origine“ — 550 р. після Р. Х.): Три риси характеризують Йорнандів твір: 1) тенденційність,

2) компліятивність, 3) перевага воєнного елементу в викладі. Йорнанд намагається усіма способами звеличити готів. Навпаки, гунів малює він у як найтемнішому негативному світлі. Йорнанд спирається на цілу низку джерел і, користуючись ними, він не виявляє критичного до них відношення і з двох версій приймає тільки ту, котра відповідає його національним симпатіям". (Е. В. ст. 20). От чому може слід було б трохи чіткіш одмежувати науковий період розвитку етнографії од попередніх, вступних спроб. Цей вступний період відрізняється ще й тим, що відповідні спостереження робляться без усвідомлення спеціальної етнографічної мети, тоб - то ще не відбулося диференціації етнографічних спостережень од даних усіх інших наук. Етнографічний матеріал напр., ми знаходимо в істориків — Геродота, Йорнанда, в філософів Аристотеля, Лукреція Кара, географів — Страбона і т. і., але цей матеріал треба виколупувати з нерідного йому оточення. Те, що в науковому, європейському періоді розвитку етнографічної науки вперше знаходить назву „етнографія“ (1791 р.—Е. В. ст. 23),— є як раз наслідок того, що відбулася наразі більш - менш виразна диференціація етнографічного матеріалу, що разом з ним перебував в стані, так мовити - б, своєрідного „синкретизму“.

В зв'язку з тим, що автор статті не підкреслив цих моментів, зрозуміло й те, що він не завжди зазначає й інші моменти, цікаві з суто методологічного погляду. Ми знаємо з історії науки взагалі, що диференціація певного напрямку в розвитку даного типу наукової думки ніколи не утворюється одразу, в один момент, навпаки завжди це складний і важкий процес, що відбувається дуже й дуже поволі. Етнографія, як наука, і тепер не може похвалитися остаточною диференційованістю свого об'єкту од інших наукових об'єктів — в історії етнографії це виразно помічається в трох випадкових змінах різних шкіл, течій, напрямків в безпосередній залежності од впливів інших наук. Взагалі в цих „змінах“ ми не бачимо виразної основної лінії переходу, от чому тут так важко уявити собі зміст еволюції та з'ясувати його в певних формах. Напр. одне діло „орієнталістична школа“, що виводила всі особливості культурного побуту європейських народів із Сходу, і зовсім інша річ „романтична течія, з характерною для неї ідеалізацією первісної людини“ (Е. В. ст. 24) — хіба це однаковий хід дослідницької думки?

В першому разі ми торкаємося історії об'єкту, його походження, в другому разі нас цікавить його суть. Те ж саме ми помічаємо й далі. Вказавши на „культурно - історичний“ напрямок в історії етнографії, пр. Кагаров каже, що од нього утворився був цілком зрозумілий перехід до „філософського“ напрямку: „... історична школа намагалася зробити етнографію основою філософії історії, включивши первісні народи в круг єдиної людскости, що розвивається за загальними законами. Ще більшою мірою намагалася витворити всеосяжну концепцію культурного розвитку філософський напрям, що за головних його представників є Гердер і Шілер“ (ст. 29). Але коли цей перехід логічно обґрунтований, дальший зрозумілий лише, як „психологічна реакція“ до попереднього: „В протилежність до цих широких філософських побудовань географічний напрямок залишається на строго фактичному ґрунті“ (ст. 30), бо ніякого іншого зв'язку між „філософським“ і „географічним“ напрямками крім відношення „психологічної реакції“ не може бути, це перехід зовсім на інший шлях досліду, в принципово одмінну царину наукових спостережень. Виникнення антропологічного напрямку з'ясовується, як наслідок тяжіння до класифікації. Далі чи знаходимо напрямки: 1) археологічний, лінгвістичний, соціологічний, що існував в таких 4 формах: а) органічної теорії суспільства, б) дарвіністичного напрямку в соціології, в) психологічного напрямку, д) марксизму (ст. 34). З цього приводу пр. Кагаров каже, що після розгляду „різних напрямків і ухилив в етнографії, що засновуються на матеріалі тієї чи іншої науки“, слід перейти „до розгляду історії властивої етнографії, як окремої науки“ (ст. 39—40), але це пояснення не стосується ні орієнталістичної, ні романтичної, ні культурно - історичної школи — вони не були наслідком впливів суміжних наук, принаймні це не опреділяє сути цих напрямків, між тим розглядаються вони разом з напрямками „невластивої етнографії“, куди ж їх зараховувати? Не зовсім виразні одніни „властивої“ од „невластивої“ етнографії й в інших моментах, напр. ми бачимо, що іноді одні й ті ж самі питання, або дуже близькі розроблюються і в царині „соціологічного напрямку“ — у Канта, Вундта, і в царині „властивої етнографії“ у Тейлора: про анімізм говорив і Вундт, і Тейлор, хоч останній „відкриває своїм ученням про анімізм та переживання шлях для новітньої етнографічної школи“ (ст. 40). З цього не можна уявити собі конкретно характеру принципової одмінності ставлення до відповідного питання у Вундта і Тейлора. Це стосується взагалі зіставлення усієї „невластивої“ і „властивої етнографії“; важко уявити собі тут ріжницю досить виразно й чітко. Адже ж в усіх інших галузях нашого знання є моменти суміжності з іншими науками, але ніколи ми не бачимо, щоб впливи окремих сторонніх наук „перманентно“ зумовлювали б зміни напрямків в даній галузі знання. Те, що ми бачимо в даному разі в етнографії, безумовно свідчить за певну

недиференційованість її наукового об'єкту. Звичайно, цілком законно, щоб дана наука мала спільні моменти з багатьома суміжними, але треба, щоб вона виробила якийсь принципово одмінний од усіх інших підхід до спільного кільком наукам матеріалу, як от напр. логика в одміну од психології. В етнографію (краще сказати в етнологію) увіходять елементи і антропологічний, і археологічний, і соціологічний і інші, бо етнологія базується на спостереженнях життя різних культурно „первісних“ племен і народів, життя ж людини складається з різноманітних моментів, що розглядаються зокрема в особних науках. Щоб це не було простим повторенням досягнень цих наук, ми мусимо твердити: що етнологія цікавиться напр. археологічними чи антропологічними даними, оскільки вони слугують безпосередньому з'ясуванню еволюції людського життя, як життя, що є наслідком людської ж творчості. Інтерес до моменту досягнень людської культурної творчості, ухил до з'ясування даних цих досягнень — мусить одрізнити етнологічний підхід од підходу усякої іншої окремої науки до даного матеріалу. От чому треба подбати не тільки про загальний нарис історії етнографії, але й про її методологію. Проблеми ж цієї методології, як ми почали вже бачили з попереднього, дуже складні. Перш за все треба було б остаточно посистематизувати дані усіх суміжних наук, бо напр. дані соціології та географії мають не однакове значіння для етнології. Соціологія, як наука про соціальну організацію людства, має велике й принципове значіння для етнології, бо культурна творчість та її досягнення може найвиразніш виявляються саме у тих чи інших особливостях соціальної організації. Географічні ж дані лише остільки стосуються етнології, оскільки географія має в собі елемент „соціально-антропологічний“ (ст. 30). Але звичайно, всі ці зауваження не зменшують ваги цієї першої спроби: для цілком бездоганної історії етнографії напевно ще й не настав час.

З інших статтів, слід зазначити статтю Цветко про юнацькі та хайдутські пісні в болгар-колоністів на Україні. Авторіві статті може слід було б трохи поширити вступні його історичні уваги, бо для читача-нефахівця все ж не легко уявити собі усю культурно-історичну обстановку болгарського фольклору взагалі й даних пісень зокрема. Дуже цікава солідна стаття В. Петрова про „вірування в вихор і чорну хворобу“. Автор широко розглянув розвиток відповідних уявлень не тільки в українських зразках, але й в грецькій мітології, зіставивши все це з клінічними описами чорної хвороби у Féré, Voisin'a й інших відомих психіатрів, але ці зіставлення не вповні переконують. Термін „підвій“, що служить основою для розгортання авторової думки, нам нагадує не тільки термін „ауга“ (термін з царини чорної хвороби), але попросту те, що рос. та пол. мовою зветься, напр. „сквозняк“, „przeciąg“, коли, як відомо, також можуть бути різні покритлення членів і т. і. Оскільки це є одна з можливостей, її слід було б з'ясувати, навіть одкидаючи її, а автор її не передбачає. Деякі сумніви викликає й стаття Білецької про „Мотив поргетного виображення в укр. піснях“, бо основна думка авторова: „Можна припустити, що згадки за малювання портрету в голосіннях належать пізнішій добі, а саме з їх відгук похоронного ритуалу вищих клас на Україні, де вживано потрета померлого“. (ст. 141) — є тільки припущення, що вимагає великого обгрунтування й взагалі перевірки. Як і завжди надзвичайно цікава стаття К. Квітки „Укр. пісні про дітозгубницю“, де наводиться розгляд різних записів цих пісень, але за браком місця не можна тут розглянути такої солідної праці, яка вимагала б окремої спеціальної рецензії, тим більше, що статтю надруковано не до кінця (кінець буде). Загалом же беручи, дана книга Е. В. мусить зацікавити кожного читача — і фахівця, і не-фахівця різноманітним змістом своїм.

Б. Навроцький

Сказочная Комиссия в 1924 — 1925 г.г. Обзор работ под редакцией председателя Комиссии академика С. Ф. Ольденбурга. Государственное Русское Географическое Общество. Отделение этнографии. Ленинград 1926. Стор. 48. Цена 1 крб. 15 коп.

Ця невеличка, гарненько видана книжечка не тільки дає огляд роботи Казкової Комісії з часу поновлення її діяльності після семирічної (1917 — 1924) перерви, але й значною мірою підбиває певні підсумки всьому тому, що зроблено було в галузі збирання та наукового вивчення казки, легенди з року 1917-го. В цьому — її головний інтерес та значіння, що роблять її — сміливо можна сказати — „настольною“ книжкою всіх, кому доводиться працювати над студіюванням безмежних багатств народної творчості, саме — легенди та казки.

Вступна стаття академика С. Ф. Ольденбурга („Исключительная важность исследования народной сказки“, с. 5 — 6) говорить про виключну важливість народної казки з погляду історії, літератури та етнографії і підкреслює, що тільки на терені СРСР казка й досі живе ще повним життям, — це має величезне значіння для широкого й глибокого

вивчення самих процесів творчості; остерігаючи від нерідкого педагогічного підходу до казки, він вимагає суворо наукового її студювання¹⁾.

Н. Е. Ончуков („Библиография сказки на русском языке с 1917 г.“, с. 20 — 23) і А. І. Нікіфоров („Обзор работ о сказке и легенде на русском языке за 1917 — 1925 годы“, с. 23 — 33) дають цікаві й цінні бібліографічні підсумки в галузі казки, причому в обох статтях зустрічаємо й деякі посилки на українські матеріали (голов. чином, за київськими академ. виданнями — „Україна“ та „Етнографічний Вісник“). Звичайно, в цій казковій бібліографії фахівці знайдуть чимало пропусків, що викликані труднощами охопити розкиданий в мало приступних провінціальних виданнях матеріал. Але це не пошкодить згаданим статтям бути за вихідний, одправний пункт для фольклористів наших днів.

Цілком випадковий характер має перелік казкових рукописних матеріалів („Краткий перечень сказоч. материалов, находящихся в рукописях“, якого складено Н. П. Гринковою, секретарем Комісії, — с. 10 — 12); це особливо впадає в око що до українських та білоруських казок: відносно перших, згадується тільки про роботу по збиранню казок Київської Етнографічної Комісії при УАН та харківських учнів проф. Д. К. Зеленина, відносно ж останніх — згадано тільки про записи А. К. Сергпутовського. Правда, цей „перелік“ є тільки першим кроком великої роботи, що її починає Комісія, а саме — повного обліку всього казкового матеріалу, що зібраний був протягом останніх 10 років та досі залишається невидрукованим. Цій меті має допомогти складена Н. М. Еліаш спеціальна „Инструкция по учету сказочников и собирателей“ з додатком зразків облікових карток (с. 12 — 15).

Зазначимо тут, що одночасно Комісія розпочала й другу важливу роботу — по бібліографії видрукованих вже казкових текстів, при чому „библиографированию подлежат сказки всех народностей СССР, записанные на русском, белорусском и украинском языках“²⁾. Третім важливим черговим завданням Комісії є теоретична розробка матеріалу що його взято на облік, — і тут перш за все постає питання про встановлення однамнітної класифікації казкових тем і сюжетів. Цьому — надзвичайної ваги — питанню присвячена стаття Н. П. Андреева „Система Аарне и каталогизация русских сказок“ (с. 15 — 20), де автор, зазначаючи певні дефекти системи відомого фінського фольклориста³⁾, все ж таки визнає її за найкращу, бо вона проста, зручна і — так би мовити — інтернаціональна (легко може бути пристосована до всякого казкового матеріалу. На думку Н. П. Андреева, систему Аарне з деякими відмінами та доповненнями можна покласти в основу каталога російських (так само — українських та білоруських. О. Н.) казок, що він і демонструє, перекладаючи на систему Аарне збірник М. К. Азадовського „Сказки Верхнеленского края“ (Ирк. 1925). Між іншим треба побажати як мога скоршої публікації російського перекладу згаданого каталога Аарне „Verzeichnis der Märchentypen“ (1911), вже підготовленого до друку Н. П. Андреевим, без чого не можна широко поставити роботу по перекладу місцевих казок на систему Аарне.

Що до статті М. Б. Едемського „О собирании русских народных сказок“, вона, на нашу думку, не додає нічого нового до того, що вже відомо було — хоча б з прекрасного вступу до великої збірки „Сказки и песни Белозерского края“ (М. 1915) бр. Б. і Ю. Соколовых.

Як бачимо, стислі скупі на слова статті розглянутої книжки розкривають перед нами надзвичайно широку, інтенсивну роботу (почасти — переведену, почасті — в перспективі), яка є гідною відповіддю Комісії на ту „хвилю краєзнавчого руху, що охопила Союз“, і за яку їй треба щиро подякувати. На жаль, надмірно висока ціна книжки може пошкодити її широкому розповсюдженню, на яке вона заслуговує і в якому зацікавлені самі вчені її видавці.

Нарешті, не можна не побажати, щоб сучасна „епоха відродження“ фольклористики і в нас на Україні звернула як найпильнішу увагу місцевих вчених на величезний український матеріал легенд та казок, що великою мірою чекають ще своїх збирачів та дослідувачів. І нам здається, що таке — великого наукового та загально-культурного значіння завдання — бути керованим осередком в справі систематичного збирання та всебічного студювання українського казкового матеріалу — могла би взяти на себе Етнографічна Комісія УАН, що як раз нещодавно дістала таку високу оцінку своєї діяльності з боку „Русского Географического Общества“.

О. Назаревський

¹⁾ Одна з статтів („Сказка в Ленинградских кружках по рассказыванию“ — А. Е. Кудряшевой та М. М. Серовой, (с. 33 — 34) знайомить з розповіданням казок по школах та культосвітніх установах, проте акад. С. Ф. Ольденбург зауважає, що в такій роботі казкову Комісію цікавить лише один бік: процес творчості підчас розповідання (с. 5).

²⁾ „Отчет о работе Сказочной Комиссии“ (с. 8).

³⁾ Гол. чином — відсутність багатьох сюжетів, що розповсюджені в російських казках та не завжди вдале і ясне формулювання сюжетів.

В. Н. Перетц. Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI—XVIII веков. I. Ленинград, 1926. 176 стр.

Про таку спеціальну, наукову книжку, до того ж видану Академією Наук СРСР навряд чи варт було б писати в журналі, призначенім для ширшого кола читачів, ніж кілька десятків фахівців-аматорів і знавців старої української літератури. Але саме ця книжка зачіпає, а почасти й розв'язує низку таких пекучих, таких чергових проблем історико-літературних, що, не дивлячись на її академізм, слід присвятити їй трохи уваги.

Цікавість книжки виявляється вже хоч би з оцих слів самого автора: „В последнее время появилось несколько попыток обозреть состав старинной украинской литературы (М. Возняка, ак. М. Грушевского, А. Барвинского, учебник А. Дорошкевича и др.). Большею частью, если не исключительно, ученые авторы (не говоря уже о составителях учебников для средней школы — педагогов) пользуются при построении схемы истории украинской литературы и при заполнении ее материалами только данными, уже опубликованными в специальных журналах и в отдельных изданиях. Отсюда проистекает некоторая неполнота представлений наших о размерах литературного движения на Украине в XVI—XVIII вв., о характере памятников, о содержании их, о тех модных формах, которые проникали на Украинскую почву и о воскрешении иногда таких памятников, которые в славянской оболочке, казалось, уже давно умерли для читателей. Чтобы эта неполнота была по возможности сведена к минимуму, необходимы упорные архивные разыскания в различных библиотеках и музеях севера и юга“ (ст. 3).

Книжка акад. В. Перетца є саме результатом таких упертих архівних розшуків. Дрібні й скрупульозні сами по собі, вони у сукупності дають багато нових фактів для історії української літератури XVI—XVIII вв., ще досить бідної на фактичні дані. Надзвичайно цікава, напр., стаття „Иван Вишенский и польская литература XVI в.“. Попередні дослідники без жодних майже поправок приймали заяви Вишенського про своє неучтво, простацтво, про те, що він — „невытертое черевие“. Між тим, вартий уваги той факт, що саме Іванові Вишенському доручалося відповідати навіть таким славним супротивникам-полемістам, як ось Петро Скарга. Виникає питання: в якій мірі мало підставу це самоприниження перед сильними та вченими супротивниками? „Действительно ли он был невежественным человеком, и ограничивался ли круг его начитанности рекомендуемыми им Псалтырем и „плачивым Охтанком?“ (16—17). Це, справді важливе питання, акад. В. Перетц вирішує, ставлячи твори Вишенського на ґрунт літературних ідей тогочасних, що найвиразніше виявилися в літературі польській. Часті збіги текстувальні з творами польських авторів, самі прийоми полемичні яскраво доводять, що „он пребывал в том самом кругу идей, в котором вращались и просвещенные представители польского общества, выдающиеся польские писатели XVI в. всех лагерей“ (48). А це дає академікові В. Перетцові зробити і ще один висновок, який пояснює, напр. такий факт, що саме Вишенському доручалося відповідати напр. П. Скарзі „Видимо; — пише він, — он был известен своим современникам не только как человек твердой веры, как энергичный борец за веру предков, не только как писатель с темпераментом и литературною опытностью, но и как человек немалой начитанности в церковно-религиозной литературе и, может быть, — в современной польской литературе“ (49). Після розвідки акад. В. Перетца самий образ Івана Вишенського стає більш глибоким і конкретним.

Подібно до цього багато нового дає і друга стаття — „К истории украинской повести XVII в.“. Як каже ак. В. Перетц, „история повествовательной литературы в старой Украине мало изучена и страдает многими неточностями, зависящими главным образом от того, что рукописное наследие, оставленное веками, сравнительно мало изучено“ (101). Наслідком цього є напр., той факт, що в історії української літератури М. Возняка (її автор характеризує, за „найболее богатую фактическими данными“) ми находимо лише трохи більше за половину всього відомого рукописного матеріалу. З 23 пам'яток, що їх Возняк завів до складу повістей, акад. Перетц заперечує 9, для яких або немає українських списків, або які не належать до складу повістей. Натомість автор указує на 20 рукописів із українськими повістями, — величезний матеріал, що може значно збагатити мало розроблену історію старої української літератури. Цей матеріал дасть, між іншим змогу ввести багато відомостей про малопомітних письменників, що не мали змоги користуватися друкарським станком. Як каже автор, „для обнаружения литературных интересов и вкусов среднего слоя образованных или хотя бы грамотных кругов старой Украины такие писатели могут быть особенно показательны, во всяком случае не менее (если даже не более), чем Гизели, Барановичи и др., пользовавшиеся ученою, церковно-славянскою речью“ (106).

В іншій статті („Вирши Харьковского архимандрита Онуфрия“) акад. В. Перетц дає простору характеристику одного з таких авторів, письменників *an und für sich*. Наве-

демо з цієї характеристики кілька загальних уваг. „В концe XVIII в., — пише автор, — на Україні формується особий тип писателя: далекий от принципиальных споров, религиозных и политических, не претендую на широкую известность, приобретаемую с помощью печатного станка, автор-обыватель в свободные минуты заполняет свою записную книгу немудрыми виршами и прозаическими заметками, разного рода выписками из прочтенных печатных и рукописных книг, почему-либо понравившихся. Такой автор любит и острое слово, и шутку, и благочестивое размышление и красноречивую грацию, комбинирова чужое и свое“ (140).

Ми заупинилися на кількох найцікавіших статтях цієї змістовної книжки. Решта статей („К вопросу об „Учительных Евангелиях“ XVI — XVII вв.“, „Тестамент царя Василия“ в украинских переводах“, „След украинского перевода Киево-Печерского Патерики и др.“ має суто-спеціальний характер, і, оскільки наша рецензія мала завданням відзначити загально-інтересні місця книжки, — ми їх тут опускаємо.

I. Айзеншток

„Кобзарева“ повідь

„Кобзарева“ повідь — дуже позначне явище для характеристики нашого видавничого сьогодні; у кожному разі його треба відповідно розглянути.

До 1925 року Шевченкових творів майже зовсім не було на ринку. Закордонні видання (Лепкого, Симовича) на Україну не доходили, а українські видання не виходили з 1921 року, та й вони, власне, не могли задовольнити попит на „Кобзаря“, бо видані були в розмірній малій кількості. 1925 рік приніс два великих видання: „Поезії“, за редакцією I. Айзенштока й М. Плевака (вид. ДВУ) і повне зібрання творів у 2-х томах, вид. „Сім“. Роки 1926 і початок 1927 зродили справжню повідь „Кобзарів“: „Час“ видав вибраний „Кобзар“ (ред. Ю. Меженко) в кількості 25.000 прим., ДВУ повторило видання „Поезій“ (7.000 прим.) і наново видало вибір „Кобзаря“ для шкільного вжитку за ред. О. Попова (10.000 прим.), „Сяйво“ дало „Кобзар. Повне зібрання поезій. За редакцією Василя Доманицького з додатками та змінами за найновішими матеріалами“ (25.000 пр.), „Час“ видав ще „Кобзаря“ „на підставі текстів В. Доманицького, Ів. Франка, П. Зайцева та Б. Лепкого“ (10.000 прим.), нарешті останніми часами вийшла „Поезія“ Т. Шевченка за редакцією акад. С. Єфремова та М. Новицького у виданні „Літературної бібліотеки“ „Книгоспілки“ (2 томи по 5.000 прим.). Отже протягом кількох місяців на ринок пущено 82.000 прим. збірників поезій Шевченка, не лічачи видань окремих його речей (як напр. серія, почата Інститутом Тараса Шевченка у виданні ДВУ). Є, очевидно, повна підстава говорити про „Кобзареву повідь“.

Цілком природно, що вираз „повідь“ ми прикладаємо зовсім не до кількості примірників. „Кобзаря“: популярність Шевченка на Україні така велика, потреба в „Кобзарі“ така нагальна, що, гадаємо, і величезна цифра — 82.000 на ділі далеко не задовольнить поиту, що був та існує тепер на цю книжку. Значно більшу вагу має інша обставина.

Не раз ізгадувалося в пресі про те, що єдиного поправного шевченківського тексту ми не маємо, що немає остаточного (дефінітивного) тексту, відповідного до творчих намірів і задумів поета, нема шевченківського канону. До нашого часу, власне тільки В. Доманицький проробив для свого видання складну й тяжку роботу дослідження рукописів поета. І наколи остаточні результати його роботи були в великій мірі знецінені особистими нахилами й вподобаннями редактора, який часами довільно вибирав тексти, що були йому до вподоби, то збір його чорнових розвідок („Критичний розслід над текстом Кобзаря“) на довгі роки став за основне джерело робіт не тільки дослідників але й видавців Шевченка. Франко, Дорошенко, Лепкий — всі вони запозичали з „критичного розсліду“ варіанти, що їм подобалися, заводячи їх до основного тексту Доманицького. Виходила з того надзвичайна плутанина, яку розв'язати можна було тільки цілком відмовившись від традиції надзвичайно популярного „Кобзаря“ в редакції Доманицького. Вперше це відмовлення позначилося в П. Зайцева, більш рішуче перевели його I. Айзеншток і М. Плевако і, нарешті, як буде сказано далі, робота акад. С. Єфремова й М. Новицького переводить питання на новий ґрунт, дає причинки для майбутнього академічного видання.

Варто уваги те, що майже ніхто з сучасних редакторів Шевченка не йме віри вже в каноничну нехибність тексту, що встановив Доманицький. Ще редакція видання „Сім“ поясняла в передмові: „Кобзар“ ми даємо в редакції Доманицького (по конфіскованому петербурзькому виданню) і робимо це тому, що вважаємо працю Доманицького над текстом „Кобзаря“ єдиною серйозною роботою“ (т. I, ст. VII). Нині, як ми бачили, текст дано „з додатками та змінами за найновішими матеріалами“ (вид. „Сяйво“), „на підставі текстів В. Доманицького, Ів. Франка, П. Зайцева та Б. Лепкого“ (вид. „Час“) — явний абсурд, бо текст Доманицького виправляється іншими текстами, що йдуть від Доманицького ж.

І, нарешті, маємо дві спроби відкинути традицію Доманицького, як перестарілу, поставити справу з шевченківськими текстами на нові рейки; говоримо про видання ДВУ (за редакцією І. Айзенштока й М. Плевако) і „Книгоспілки“ (за редакцією акад. С. Єфремова й М. Новицького).

Як один з редакторів першого із згаданих видань, я, з цілком природним задоволенням, можу відзначити, що в основі оба ці видання подібні одне до одного. Принципи відмовлення від традиції в обох один — від випадкового й особистого вибору текстів до систематичного, планомірного, а головне, методологічно обґрунтованого використання найбільш авторитетних редакцій, так би мовити, редакцій, що освятив сам поет. Тільки в самому методі відшукування цих авторитетних редакцій, оба видання різняться: тим часом як І. Айзеншток і М. Плевако мають за такі останні, що дійшли до нас, редактори видання „Книгоспілки“ пишуть у передмові так: „Які рукописи й друковані тексти „Кобзаря“ вважав за основні сам поет? Очевидно, це були не ті випадкові автографи, що поет, часто з пам'яті, записував до альбому знайомим, або дарував своїм приятелям. Шевченко таким рукописам не надавав особливої ваги й остаточної редакції. У поета була характерна для його, а для нас надзвичайно цінна, звичка збирати свої вірші в окремі книжечки-альбоми, об'єднувати їх у певні цикли, або збірки. Оця манера Шевченка, — списувати свої вірші в книжечки-альбоми дуже характерна для нього: треба було в неволі ховатись з віршами — Шевченко „мережає“ маленьку книжечку; непосидливе життя вільного художника на Україні, в Петербурзі — примушує поета швидче вписувати свої поезії в збірні зшитки, альбоми, бо чернетки розгублювались. І справді, коли ми приглянемося до рукописної спадщини Шевченка, то побачимо, що „Кобзар“ поета власне й складається з таких збірок. Для років 1838 — 1842 маємо „Кобзар“ 1860 р. з власноручними поправками Шевченка; знаменита збірка „Три літа“ містить поезію за р.р. 1843 — 1845; вірші, написані з часу заслання до 1861 р. — об'єднують два альбоми, так звані книжечки „М“ та „Б“. Сам автор дає своїм циклам здебільшого і спеціальні назви, яких ми й додержуємо, окрім останнього періоду, для якого такої назви у Шевченка немає (ст. VI — VII).

Цикличність творчості Шевченка, — на це вказував же Мих. Новицький в „Україні“, 1924, IV, — явище таке характерне й доводливе, що саме його й треба відтепер покласти в основу „Поезії“ Шевченка, як художнього цілого. Проте мушу зауважити (у зв'язку з дещо полемичним тоном поданої цитати), що цикличність ця зовсім не суперечить змаганням давати остаточно, в часі, редакції окремих творів: з одного боку, текст, що поет записував у свої зошити-альбоми, у величезній більшості випадків і є дефінітивний (остаточний), а з другого — самі редактори мусять час від часу відступати від своїх принципів. Так, „Лілею“ „Русалку“ і „Осику“ („Відьму“) вони друкують не за текстом окремого зошиту, який, здається, поет прилагодив до видання в 1846 році, і який в нього забрали під час арешту, а за текстом книжки „Б“, — пізнішим і виправленим; для „Відьми“ „Осики“ зроблено виняток, передруковані оба тексти, „бо різниця між обома поемами таки чималенька, так що подекуди маємо в них цілком одмітні частини, не повторені в другій обробці того самого сюжету“ (т. I стр. 472).

Я зупинився так докладно на питаннях текстологічних не тільки тому, що вони, за словами одного недавнього дослідника, мусять попереджати всяке інше вивчення поета, але й тому, що питання ці мають дуже важливе принципове й широке значіння. Твори Шевченка вельми поширені на Україні, популярність його дуже велика: не даремне ж „Кобзар“ порівнювано з євангелією. І так само, як в останньому, в „Кобзарі“ кожний відступ від відомого, від звичайного текста, від канону — сприймається, як неповага до пам'яті поета, як коштунство. Зовсім неприродно й недозволена річ, щоб у двох виданнях „Кобзаря“, що вийшли одночасно (напр. видання ДВУ і „Час“), друкувалося цілком відмінні тексти, напр. „Невільника“ („Сліпий“), „Відьма“, не кажучи вже про колосальну кількість дрібних варіантів. Пропаганда нового шевченківського канону (повторюю, що таким я вважаю видання „Книгоспілки“ за редакцією акад. С. Єфремова й М. Новицького*) повинна стати на першій черзі так само, як і боротьба з халятурними спробами „оновлення“ старого тексту Доманицького, що відоґрав уже свою історичну роль у справі популяризації повного Шевченка. Мимо оновлення текста, новий канон змінить і наше уявлення про творчість Шевченка, бо відповідне місце — в умовах і додатках — знайдуть собі всі випадкові вірші поета і вірші перекреслені, і таким способом виключені зі складу основних циклів (напр. „Дурні та горді ми люди“, „Юродивий“, „Кума моя і я“ і т. ін.). Новий канон дасть нам новий (або, принаймні, оновлений) образ поета.

*) Треба думати, що цей текст буде покладений і в основу майбутнього академічного видання Шевченкових поезій, що коло нього вже давно працюють і М. Новицький, і акад. С. Єфремов.

Огляд нових видань „Кобзаря“ був би неповний, коли б не згадати про коментарії та уваги до віршів, а також і про вступні редакторські статті. Коментарії до віршів Шевченка конче потрібні, особливо в виданнях, обчислених на широке коло читальників (як, напр., видання „Сяйво“). Без цих коментарів велика частина віршів зовсім втрачає свій глибокий зміст і значіння. Не казати вже про широкі кола читачів, на яких, очевидно, обчислені „Кобзарі“ вид. „Сяйво“ і „Часу“, окремі рядки й цілі твори без з'ясувальних уваг залишаються недоступними навіть і для так званого читача-інтелігента. Про це досить багато писалося в свій час і треба тільки пожалувати, що більша частина видань або зовсім ігнорувала примітки, або давала їм явно недостатню увагу. Найширші коментарі в „Поезіях“, вид. ДВУ, докладні й цілком задовольняють тоном примітки до видання „Сяйва“. В „Поезії“, видання „Книгоспілки“ замість реальних приміток і пояснень дано довідки, — бібліографічні, текстологічні, історично-літературні, — до окремих віршів: це ніби відповідає самому призначенню книжки — одному з випусків „Літературної бібліотеки“, — хоч треба повторити, багато творів потрібує пояснень.

Деякі слова про вступні статті. Дуже трудно нині дати популярну біографію й оцінку культурно-національного значіння поета цілком відповідну до сучасних вимог. Старий канон біографії — життя (на зразок відомої біографії В. Доманицького, яку додавано звичайно до „Кобзаря“) назавжди зруйнувала революція, нового канону ще не створено (дуже характерні біографії переходового типу як напр. книжечка В. Коряка, що витримала в 1920 — 1921 році кілька видань). Деякі видання (напр. ДВУ і „Книгоспілка“) і виходять без вступних статтів, уповуючи на те, що біографічні дані про Шевченка загально відомі серед читальницьких кол радянської інтелігенції. В інших виданнях ми весь час спостерігаємо те балансування між двома канонами, про яке тільки що згадано. Дуже характерною здається мені, напр. така цитата: „Ім'я Шевченка, не поета і не політичного заслання, не члена дуже важливого в історії громадянської думки таємного Кирило-Методієвського брацтва, а просто „Шевченка“, — є таке ім'я для цілого народнього визвольного руху. Бо коли мова мовиться про національно-культурне відродження України, то починати його треба саме з Шевченка... Шевченко є дата, коли воно (живе, народне слово) набрало великого, ідейного, визвольного змісту. Сама поява й діяльність Шевченка була великою мірою навіть запереченням попередньої громадської та національно-політичної думки. Бо прийшов він із самих низів темного й затурканого люду і скоро став організатором цілої громадської думки, а потім і знаменем її дальшого поступу (з вступної статті Ан. Лебедя у вид. „Сяйво“)“. При бажанні можна було б багато заперечити і з приводу цієї характеристики, з приводу цілих вступних статтів Ан. Лебедя (вид. „Сяйво“) і С. Паночіні (вид. „Час“); треба, однак, пам'ятати, що це статті „переходового часу“.

Огляд „Кобзаревих поведи“, огляд тієї великої кількості видань „Кобзаря“, що за короткий час справді залила книжний ринок, огляд цей мусить провести нас до досить песимістичних висновків. Кінець кінцем ми і досі не маємо „Кобзаря“ — книжки призначеної для всіх: кращі видання („Книгоспілка“, ДВУ) не пристосовані для потреб мас вже навіть через те, що ціна висока, а так звані „народні“ видання („Сяйво“, „Час“ і інш.) занадто вже явно стоять на межі з халтурою та спекуляцією. Єдиною втіхою (як що в цій справі треба й можна говорити про втіху) є свідомість того, що „довго ждали“, — „залишається ждати менше“.

І. Айзеншток

Васильченко С. Олив'яний перстень. Повість для дітей старшого віку. „Книгоспілка“ 1927, стр. 124. Ц. 55 коп.

Хотілося б розглянути оцей новий твір С. Васильченка в зв'язку з попередньою його творчістю. Бо хоч і кваліфіковано „Олив'яний перстень“, тільки як „повість для дітей старшого віку“ та проте становить вона певний етап розвитку письменника.

Так от спочатку коротенько про Васильченка талант. В таланті його добачаємо три яскраві елементи, що щільно переплітаються поміж собою — побут, ліризм та людяність. Оці от три елементи Васильченкового таланту добачаємо в кожному творі письменника: в примітивних „Волошках“, в класичній „Циганці“, в п'єсах його, в пізнішій його повісті „Талант“ і в останньому його творі, що вийшов пред „Олив'яним перстнем“ — в повісті „Солов'ї“.

Кожен з цих окремих творів письменника вражає читача правдиво й художньо переданим побутом, нехай буде то побут села, школярства, вчительства, далі вражає природною ширістю, ліризмом, зокрема ліризмом молодечого кохання та врешті проникливою людяністю, що світить з кожного авторового рядка, що нею мимоволі переймається і читач Васильченкових оповідань.

Вертаємось одначе до розгляду „Олив'яного перстня“, що цікавий нам не тільки як новий твір письменника, а й як перший, якщо не помиляємось, твір його, коли не темам революційної боротьби, революційних змагань то бодай темам сучасного таки після жовтневого життя присвячений.

Трійця київських школярів вимандрує влітку з міської порошняви та спеки на село гостювати до своїх шкільних товаришів — брата з сестрою, — що живуть десь отам в Липовому Куті аж на Лубенщині.

Хлопці пішки дістаються з села, жваво беруть участь у жнивях, живаються з селянами, філософствують потроху, а там і повертаються назад до Києва разом з товаришем своїм школяром, що пригостив їх у Липовому Куті та залишаючи там товаришку - школярку, гаряче кохання до якої загорілося в серцях двох школярів - мандрівників.

Така от схема повісті, а нанизані на неї ті ж таки побутові риси, той - таки ліризм молодечого кохання, та ж таки людяність — відомі вже нам елементи в творчості Васильченковій.

Та на жаль, нанизані гірше, незрівняно гірше, ніж у попередніх його творах.

Спочатку за побут. Там де в повісті йдеться за побут школи і то таки справді нової, нашої школи, то там Васильченко дійсно блискуче змальовує його. Постаті міських школярів змальовані не докладно та проте правдивими та щирими до краю мазками. Не те маємо з побуту села. Там, де точиться мова за село взагалі, там де говориться за те село, що одвіку стоїть ще непорушно в своїх звичаях та ритуалах, навіть у своїх трудових звичках — за село жнив, село возовиці, село Маковія, село до-тепного мужичого жарту — там Васильченко лишається митцем, ним і давніше в цій галузі бувши, а от з побутом нового села в „Олив'яному перстні“ не гаразд. Правдивіше буде сказати, що побуту нового села там таки і зовсім немає. Хіба нова це постать — старий дід Маркіян, чи не додаємо в ньому давно відомий в українській літературі тип сільського балакуна - політикана, що, далі, нового в описові школярської вистави на селі? Хіба, що тільки помічаємо ми побут нового збудженого до життя села в тих рядках Васильченка, де описує він утечу липовокутянських хлопців, загітованих київськими школярами до Києва вчитися. Є нотки нового побуту, хоч і не зовсім закінчені, в описові згаданій вже нами постаті піонерки Соні. Тут помічаємо шире художнє справді Васильченкове почуття, і сталося це мабуть тому, що в образі Соні змалював Васильченко свій давній ідеал замріяної дівчини.

З отим от щирим ліризмом повелося Васильченкові в цій повісті краще і хоч кохання двох школярів до їхньої сільської товаришки Насті таки штучно вплетене в схему оповідання, проте деякі риси, окремі нотки запашного Васильченкового ліризму додаємо й тут. Багато ширю - ліричного і в змальованій постаті згаданої вже піонерки Соні.

Ну а з людяністю — третім елементом творчості Васильченкової ніби - то й зовсім гаразд — бо хоч і почувається в цілій повісті лише сама схема, а подекуди й протихудожня (невластива Васильченкові) надуманість (ну хоч би оті незграбно - змальовані пригоди хлопців з самогоном та медом), та проте в читача, що перечитає повість мимоволі таки виникає тепле почуття до Васильченкових героїв, оте тепле почуття, що його не завжди добирають способу викликати у читача деякі з наших сучасніших письменників, темою яких, на всі 100%, є наше сьогодні.

С. Кравців

Антон Дикий. Огонь цвіте. Поезії. Плужанин. 1927. 48 ст. in 32^о. Ціна 40 к.

Г. Косяченко. Віхоли. Поезії. В-во „Маса“ Київ. 64 стор. in 32^о. Ціна 75 к.

Антін Шмигельський. Памолодь. Поезії. Плужанин. 1927. 32 ст. Ціна 35 к.

Найбільшу таємницю серед цих трьох перших — і як перші завжди трохи загадкових — збірок, являють Косяченкові „Віхоли“. Віхола це метелиця, хуга, буря з грозою, буває, звичайно, сама одна, а тут їх, бачите, ціла множина, невизначена кількість. Назва як - найкраще відповідає загальному поетичному рухові збірки. Цей рух залишає читачеві калейдоскопічне враження якоїсь непевної, стихійної, неупорядкованої логічно, неорганізованої емоціонально, розбіжної динамічності.

Сам поет так пояснює походження свого поетичного руху:

... Вже давно, ще в дитинстві, на - жаль,
день і ніч наді мною віхоли.
І бреду непритомний... куди?
Хтось ударив у серце багнетом.
(31 ст.).

Така розгубленість виникає з певних соціальних причин, бо з неї є розгубленість непристосованости до складного і динамічного міського оточення. Тов. Косяченко наш здогад потверджує:

Мое серце — чорнозем, рілля, —
не відчуть йому гамору бруку.
І співать хоче тільки про степ,
про рознузданий вітер над полем,
де журба з бур'янами росте
і чорнозем, угноений болем.
(32 ст.)

Інтелігент селянського походження, хай з бунтарською, динамічною кров'ю в жилах і з відповідним добі великих віхол революційним світоглядом, місто сприймає він ще по-селянському і через інтелігентселянські естетичні впливи:

Не чути ще плачу музик,
стоять задумані тополі.
Проїхав Львівською візник.
Гудок заводу на Подолі.

Збірка Г. Косяченка опоетизовує згаданий що-йно процес пристосування до міста. З селянського матеріалу вироблюються нові кадри індустріального та інтелектуального пролетаріату. Отже процес, що його виявляє наш поет у суб'єктивній та індивідуальній формі своїх імпресіоністичних поезій, зовсім не є суб'єктивний та індивідуальний. Але які боки соціального процесу пристосування висовує в ньому на чільне місце поетизатор його. І які саме наслідки дав йому процес?

Г. Косяченко свідомий того фактора, що організовує селянську стихію в місті:

Варстат спокійно: — цок і цок...
Замазав крицею (? М. Д.) обличчя.
Руда, метал, огонь і ток,
де втома руху —
 кличуть,
 кличуть...
(8 ст.)

Він пише про те, як повертається з ячейки (але саме повертається):

Я поспішаю з ячейки.
Шумом в обличчя — весна!

І вміє вже іноді по-міському і по-пролетарському опоетизувати окреме вражіння

надходить ранок в синій блузі.
(7 ст.)

Але основну емоціональну лінію поетизування дає почуття втоми, і не якоїсь там психичної журби чи нудьги, а простісінької фізичної, м'язової втоми:

На груди легко давить тиск
і м'язи втомою окуті.
(7 ст.)

Очевидячки, процес пристосування до сучасного міста дався таки селянинові в знаки. Вся збірка згучить, як заклик полегчити це заважке пристосування. Такий її соціальний зміст.

Утома з суб'єктивного вражіння в доісторичний ще спосіб антропоморфізації проєктується на все оточення і соціальне, і природне:

Спинивсь машини дикий рух.
Заклякли вії смутку втоми.

.....

Заквіт утомою димар,
німіють виснажені кроки.

В серцях бренть металу тон
і важко ноги втому місяць.

На груди ранок упаде
в знеможі, кинутій віками.

Утома сонця пада на росу,
на легінь сутіни вечірньої над садом.
— Ми чуєм ваші розпачі і крики,
Як музику утомлених гаїв.

Риплять потомлені вози
і крик розгублений пташиний,
віщун негоди і грози,
до ніг схиляється машині.

Ми навіть не підкреслюємо зрозумілого, як простий висновок, соціально-психологічного походження перерахованих метафор та епітетів. Варто відзначити характерне для західної пролетпоезії (як певний ухил) ставлення до машини, як до ворога — полонителя, помітне в першій і в останній з наведених поряд цитат...

Десь гудки тишину розрізають
на шматочки, на клаптики, вщент.
А на розі стоять і ридають
лихтарі над холодним дощем.
(47 ст.).

Бачимо, як єднуються вражіння від втоми в суцільну сумну картину, і передчуваємо авторів висновок:

Як туман, розгубились надії.
Серед них розгубився і я
(ibid).

Не пристосувався!

І упав в скаменілі (!) жита...
(А мене - ж називають борцем!).
Тільки місяця тінь золота
у слюзах окропила лице.
(46 ст.).

Непомітно, щоби поет кокетував своєю розгубленістю, як тов. Сосюра іноді. Надто бо вона для нього ще „шкурний вопрос“. Г. Косяченко сигналізує економічні небезпеки пролетаризації селянства і селянської інтелігенції в першу для нього, як її поета, чергу і є винний лише в тім, що не дає своїй соціальній групі ніякісньких перспектив у майбутнє. Є. Плужник — теж поет безробіття і безгрошів'я — передбачати ясне майбуття вміє, а наш Г. Косяченко є соціально короткозорий, малює нам ясне минуле, виставляє реакційний ідеал:

Ще ходитиму в полі за плугом, —
довгий чуб (!) і що - дня без бриля.
Тоді буде і братом і другом
Не Борис, не Сергей, а земля.
(43 ст.).

Поет сам гаразд знає, що „буде каяття та вороття не буде“, а проте мріє біблійного походження образами про нездійснення своє вороття до села в рідні обійми:

Упаду до порепаних ніг:
— Прийми, батьку, ти блудного сина!
(51 ст.).

Мана! „Мої ниви мені вже чужі“ і „мабуть, не приймуть селяни“.
Економічно - соціальна непристосованість викликає ідеологічну розгубленість і характерне для динамічної вдачі поетової розпачливе борсання у вражіннях та впливах.

Загубив я надію і путь
і ніяк відшукати не можу...
(51 ст.).

А не відшукати теж не можна, бо коли немає іншої то

Я піду в невідому дорогу: —
— Прощавайте,
і місто
й село —
(33 ст.).

Поетові, здається, пощастило нарешті заспокоїтись і в той чи не той спосіб пристосуватися. Останні поезії показують шлях інший од невідомого, смертного:

Я в незнану країну прийшов,
хочу кинути розпач і сльози
у долині, де стелеться шовк,
виноградні гойдаються лози.
(53 ст.).

Та до останнього віршу в збірці та ж фізична втома відбита на все оточення править за емоціональну домінанту —

Калини сум десь оросив
важку утому над полями.
(62 ст.).

А. Шмигельський складає цілковиту індивідуальну протилежність до розгубленого і непристосованого автора „Віхол“. Але він теж прийшов з села до міста в приїми, про що й розповідає в початковій, автобіографічній поезії „Мое слово“. Цей поет є надто свідомий своєї обмеженості естетичної:

Від лампи теплий світоплив
На моє похилене обличчя...
І знаю я — мені не личать
Тонкі офарблення хвилин.
(3 ст.).

Таке самообмеження йому шкодить, бо всю свою увагу тов. А. Шмигельський зосередковує на тонких офарбленнях хвилин, на формі і на музичній, згуковій формі передусім. Ну що ж з того,

що є хтось інший
З музичним плесом у душі,
(ibid.).

коли плесовий плюскіт зачаровує самого поета і сам він уміє переспівати ту музику читачеві.

А Шмигельський виявив певні досягнення в галузі музичності у своїй „Памолоді“. Його рядки приємно слухати і вони не обривають засолодкою мелодійністю. Навіть короткі хорейчні рядки ніяк не нагадують у нього приснопам'ятної Чупринчиної версифікації. От „Весна“.

Довго йтиму нивами,
Не звезду очей...
То-ж весна розливами
Тече...

Прекрасно застосовано акцентований амфібрахій в „Першому травні“. Помітно в акцентованих розмірах, що поет наближається до утворення вільного віршу. Ось, приміром, —

У синьому озері вечора
Тоне білий день.

На ниві постать стареча,
Болісно згорблені плечі, —
Ледве за плугом іде...
(17 ст.).

Не цілком ще вільно поводитьсь А. Шмигельський з ямбом і тут він або надто близько додержує метричної схеми віршу — в „Січневих днях“, або навпаки; надто вже простолінійно цю схему ламає — у „Кримському ескізі“.

Поза своєю музичною формою автор „Памолоди“ надто ще блідий. Його рядки мало ліричні, і місця, де виявлене якесь суб'єктивне почуття, дуже нечисленні. Особисті мотиви у поета згучать не по новому:

Все, що приснилося, зникло за далями,
Й серце потрапило в журний полон.

І коли чимсь уражають, то несподіваним поєднанням мотивів індустріальних з мішанськими:

Вшент розчавило стосиловим молотом
Казку твою і мою золоту.
(7 ст.).

Звичайно, А. Шмигельський виступає в ролі споглядача — зі співчуттям та без обурення. Динамічного захоплення в „Памолоді“ ви не зустрінете. Патос збірки становить трохи несподіване, як на наші тверді часи, почуття — жаль:

І жаль моє серце ніби на вила взяв, —
Такий мені жаль.

Це з приводу розлуки з дівчиною... Згадує кинуту рідну країну і теж

бачу забуті і милі долини, —
І серце на мить
Заболить...

„Про Леніна спомин“. Теж:

Ховаю обличчя риси,
В жагучім болі глибоко, —
А гостре, прищулене оно
Пронизує серце списом...
(15 ст.).

Автобіографічне „Мое слово“ пояснює походження такого сентиментального тону збірки непривітними вражіннями дитинячих років, коли поет біблійно „визбирував колосся на стерні“ чи „пас корів і тато сильно били“:

У серці заскоруз (? М. Д.),
біль чорний — не блакитний.
І я цей біль несу
І з нього я поет.

Поглянути на себе, як на типовий соціальний приклад, і надати своїм суб'єктивним відчуттям широкого ліричного значіння автор „Памолоди“ не вміє. Його пригнічує вузька об'єктивність „Мого слова“, згадане вже „мені не личить“.

Поетові залишається зі співчуттям споглядати. Свою увагу зупиняє він (і гаразд чинить!) на дрібних, пересічних людях нашого будівництва. От поезія „Залізничне“ і в ній виникає „машиніста замурааний лоб“:

Посміхнеться, візьме „путьовую“, —
І в дорогу пішов паротяг...
А огні стрілкові поцілують
Машиніста, вагони і шлях...

От „Наборщик“, так і зветься...

Роки лице йому зморщили,
В друкарні він сорок літ,
Мій любий, старий наборщик,
Мій дід:

І поряд із ним в „Селянському болі“ той, що в нього:

Від ранку до вечора стомлені
Порепані руки і — плуг.

Всі три постаті поет сприймає, як рідні, дуже їм співчуває, але нічого нового сказати про них не може, конкретного оточення, де вони живуть і працюють, не уявляє собі, і своїм невиправданим художньо співчуттям тільки їх на смерть засолоджує.

„Місто, Сильвестр і Z“ дає фабулярну, довшу за попередні поезії річ. В ній є місця просто таки революційні:

Сім день триває страйк,
І трест мовчить сім день,
Шевці стомились вкрай,
Та слово їх тверде...
(21 ст.).

А в цілому її псує сентиментальність у характеристиці і самого героя — Сильвестра, і його шевського колективу.

Поетові конче потрібно змінити емоціональний тон своїх творів на інший.

„Віхоли“ показали нам у поетичній формі драму непристосованості до міста, „Памолодь“ подала ідилію успішного та вузького пристосування до нього. Збірка А. Дикого, „Огонь цвіте“ поезизує б. м. нормальні взаємовідносини між селом та містом, позбавлені так надриву, як і самообмеження. Та є в тов. А. Дикого інша хиба, що відразу спадає в збірці на око та на вухо. Його естетичний смак, скільки він виявився в збірці, ще є абсолютно неміський і виявляє міцний нахил до староселянського пісенного примітиву.

А. Дикому бракує якостей, що їх забагато було в Г. Косяченка та в А. Шмигеля-ського, якостей літературних.

Наша селянська примітивність, як відомо, становить собою явище аж занадто соціальне, але культивувати це явище не варто, воно і без культивування рясно росте. Поетові треба побачити місто, що його він досі побіжно і незадоволено згадував:

Ах, вузькі ви, вулиці,
Вас я... не люблю.
(42 ст.).

А то виходить непевно романтичне становище. Поет А. Дикий живе в місті, але живе він, як поет, споминами про село. І не цілком ясно, що саме він робить чи: поезію під пісню стилізує, чи пісню під сучасну поезію. Пісня в його творчості заважає поезії та й навпаки. А. Дикому треба вжити більше культури, ніж обом згаданим раніше поетам, аби позбавитись культивування примітиву. Не виключено можливість, що, позбавившись примітиву, А. Дикий зуміє на пісенній основі закласти новий і прекрасний стиль для своєї поезії. Поки що його збірка жива і справляє, не вважаючи на її порівняльну недоконченість, приємне враження повнішого та організованішого відгуку на сучасне життя, як обидві розглянені перед нею збірки. Таке враження залишає загальний бадьорий тон її.

А втім настрої непристосованості, що зумовили мінор збірки „Віхоли“, відомі були й Дикому:

Я співав і плакав
Та не чув ніхто, —
Мою пісню злякану
Вітром рознесло.
(4 ст.).

І сентиментальність характерна для „Памолоди“ не чужа йому, але він дав жанровий малюнок „Біля річечки“ не сентиментально, а стилізовано:

Затримтіли вгорі зорі синії—
Втік до міста батрак з Марусиною.
(15 ст.).

Дуже простими засобами досягає він напруженої динамічності у поезії „Чи скоро знов“, яку треба вважати у творчості А. Дикого за перший яскравий натяк на його майбутні стилістичні можливості.

Нарешті А. Дикий має очі і вміє виображати свої зорові вражіння від оточення простими різкими рисами:

Чорний паротяг,
Червоні вагони,
А на ньому стяг
Розриває гони.
(30 ст.).

Непогані і навіть літературніші за все інше в збірці панорами — „Осіньне“, „Надвечірне“, „Вечір“.

Поезії революційно-агітаційного призначення, як „Марш“, „Матове“, „На струнах травня“ невдалі, хоч і висловлюють хороші думки, про змичку приміром:

Ми сьогодні міцно тиснем,
Селянин пролетарю,
Рука руку мозолисту,
Ми готові на борню.
(22 ст.).

Нашим молодим поетам якось незрозуміло, що „агітка“ становить найважчий жанр у ліриці, навіть що до її техніки.

Революційні спомини, яким присвячено кілька поезій, не всі, але майже всі переходять лише автобіографічне значіння. Наведемо на -останку ще одну цитату, про майбутні перспективи пролетаризації селянства, основної поетичної проблеми всіх трьох збірок:

Місто чуже мені й рідне—
Гостя нового я жду,
Прийдете всі незабаром,
Станете рядом в диму.
(7 ст.).

Три поети вийшли з села, так чи інак оговтались у місті і дають тепер свій перший внесок до скарбниці пролетарської культури. Кожному з них з приводу різних їхніх хиб треба зробити серйозне застереження. Зміст цих застережень полягає в тому, що міські індустріальні впливи і сільські патріархальні традиції поєднано в усіх них штучно і не підпорядковано останні першим. Поєднати впливи з традиціями природньо в художньому творі — це значить утворити свій стиль, у даному разі подібний до робітничо-селянського стилю нашої держави. І коли для А. Дикого важкий шлях до утворення такого стилю б. м. накреслився в імлі майбутнього, для останніх двох він ще надто неясний. Перед ними стоїть тяжке попереднє завдання — подолати літературні впливи, до яких вони виявляють чутливість. Їм не минеться того, щоб перейти через білий гарт європейської культурної спадщини раніш, як творити свій стиль.

М. Доленго

Володимир Гадзінський. Не абстракти. Одеса — „Гарт“ [1927], 94 стор.

Володимир Гадзінський. Кінець. Фантастична повість. Одеса — „Гарт“ [1927] 48 стор.

Власне кажучи, рецензувати твори Вол. Гадзінського є річчю зайвою: сам бо поет признається —

Мені однаково, чи хвалять мене,
Чи грізно лають в газетах;

сам бо він характеризує критика так :

Критик для поета подібний собаці,
Що вие на службі у пана („Не абстракти“, 59);

він сам хоче бути своїм критиком (ще Пушкін писав: „ты сам свой высший суд“), сам хоче диктувати собі теми й настрої ліричні, навіть не тільки собі, а й іншим товаришам - поетам. Він пише: „Нашим поетам“ :

...Що вже не набридло всім нашим поетам
Писать про Марію, душу, „мені сниться“..
Про це вже на стріхах горобці співають.
А їх ще тягне старовина ця.

Він пропонує писати —

...О, киньте ті штуки, сучасні менестрелі!
Не про кохання й болі вам співать...
Вам треба душу сучасної ери
У всій її моці в віршах передать (58).

На жаль тільки ці заклики остільки ж законні, як і марні, бо й сам поет Вол. Гадзінський, у рецензованій книжці часто-густо вживає цих заборонених мотивів:

...Я розгубився
В подіях і фразах,
В ділах, у змаганнях,
В людині,
І вже не знаю,
Куди мандрувати —
Шлях мій десь зник
В даліні (8)

Хіба ж це не та сама інтелігентська балаканина, яку так рішуче заборонив поет? Нам здається, що Вол. Гадзінський дійсно „розгубився в подіях і фразах, в ділах і маганнях“: свої безпосередні рефлексії поета-лірика він намагається приховати, виставити на перше місце громадську - публіцистичну поезію; цього досягає він далеко не завжди. І окремі, кращі поезії, можна сказати, гинуть у нудній балаканині всіляких особистих розрахунків з критиками (не всіма).

Краще вражіння справляє „фантастична повість“ „Кінець“ — оповідання про загибель континенту, загибель людськості в 2683 році. Вона — ця повість не блищить ані фаволою, ані видумкою, окремих деталей; може, як раз це саме й сприяє тому, що читач може дочитати книжку до кінця. Єдине, що нагадує про автора (Гадзінського!) це звертання до читачів наприкінці повісти: „Читачі! — Автор збрехав самим безсоромним чином: людство буде ще жити тисячі, тисячі літ!“.

Радо віримо цьому!

І. Айзеншток

Б. Грінченко. „Під тихими вербами“. Повість. Держвидав України. 1927. Стор. 269, ц. 1 карб. 25 коп.

Книга видана в серії „Дитяча бібліотека українських письменників“ за редакцією В. Арнаутова й А. Попова, має вступну статтю В. Арнаутова й шість ілюстрацій на окремих листках (художника не названо).

Державний Науково - Методологічний Комітет при Комісаріяті Народньої Освіти УСРР рекомендує її для дитячих бібліотек Соцвиху, а це значить, що видання (5.000 примірників) хутко розійдеться й доведеться його повторити.

Тим часом, наврод чи варт його повторювати в тім вигляді, як воно є нині. А чому, власне кажучи?

Друк добрий, не дуже поганий папір, і взагалі зовні (про ілюстрації нижче) книжка робить охайне вражіння. Крім того, видавництво, пам'ятавши, що ця книжка піде в дитячі бібліотеки, дало до неї вступну статтю з малюнками.

Передмова В. Арнаутова має один загальний дефект: в ній нема орієнтації на читача певного типу. З головної помилки витікають і даліші. Зазначимо деякі з них:

1. На 12 сторінках дано дуже різноманітний матеріал — зовнішні події в житті Б. Грінченка, його суспільна, наукова й літературна робота, означення різних течій в укра-

їнським народництві, нарис становища українського селянства в кінці XIX століття, підведення соціально - економічного базису, що з'ясовує повість і догана народникам, що не мали плану в своїх спробах боротьби за звільнення трудящих мас.

Але якого ж читача все це має на увазі?

2. Коли дуже невідповідного, то в передмові є сторінки, які корисніше було б сповнити не таким складним і строкатим матеріалом.

3. Коли ж уявлюваному читачеві ясно, що таке „школа народників-реалістів“, в якій Б. Грінченко був „останній з могикан“, то читачеві цього типу, мабуть, було б цікаво дізнатись хоч про ймення інших письменників - народників і про місце Грінченка серед них, бо „останній з могикан“ — це ще не означення.

4. Якщо повість Грінченка має на увазі читачів хлоп'ячого й юнацького віку, то мабуть авторові передмови гріх було не сказати трохи більше й тепліше про Грінченка, як за письменника для дітей!..

До речі, зовсім неприємне враження залишається від сторінок, де Арнаутов характеризує Б. Грінченка — письменника. Цьому питанню приділено... півтори сторінки! Чи не занадто лаконічно? До цього — половина пішла на сухий перелік назв творів Грінченка. Кому це потрібне у вступній статті до дитячої книжки, а коли потрібне, то робиться зовсім не так.

Правда, тип читача авторові, видимо, неясний, але ж може бути, що прочитає уважливий чоловік і на підставі коротенької характеристики тематики Б. Грінченка він зробить висновок у вступній статті, що небіжчик писав тільки про селян!..

Це вже зовсім вийде не гаразд, бо, як ні як, у Б. Грінченка були повісті й драми з інтелігентського життя, були історичні драми, і, нарешті, багато ліричних та епічних віршів!.. Боюся прорікати, але дуже можливо, що така недбала характеристика письменника може здатися ознакою прикрої неухважності В. Арнаутова до того, про кого він взявся написати статтю, не казати вже, що до Б. Грінченка вона читача не прихилить своєю казенністю і не повабить прочитати ще що - небудь з творів небіжчика. І ще можна було б дещо сказати про вступну статтю, але розміри рецензії не дають на те змоги.

З ілюстраціями до повісті справа стоїть теж не зовсім добре.

З огляду на невелику їх кількість художникові треба було напр. поставитись більш уважно до вибору ілюстрованих моментів, а то вийшло так, що найбільш трагічні моменти повісті не відбиті, природа не знайшла собі місця в цих малюнках, а також не показане село.

Певна річ, селянські діти все це добре знають самі, але ж книжку будуть читати й міські діти! Проте найкраща річ не в цьому, а в тому, що три малюнки з шести погано зроблені, а три погано відтворені.

За повість „Під тихими вербами“ в рецензії говорити не місце — за нею давня й добра слава. Як найкращий твір Б. Грінченка, написаний художником - громадянином, гармонійний в своїй композиції, насичений дією, боротьбою, ця книжка стане улюбленою серед інших книжок „Дитячої бібліотеки“, буде добре виховувати читачів і схвалює їх думку великими питаннями.

М. Самарин

W=18404

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ ГАЗЕТИ ТА ЖУРНАЛИ

НА ВВЕСЬ 1927 РІК

Двохтижневий журнал

„КОМУНАРКА УКРАЇНИ“

Орган Ц.В. робіт, та сел. при ЦК КП(б)У

ПІДПИСНА ПЛАТА:

на 1 м.— 30 к., на 3 м.— 80 к.,
на 6 м.— 1 крб. 50 к., на 12 м.— 3 к.

Щомісячн. робкорів. журнал

„РОБКОР УКРАЇНИ“

Орган ЦК КП(б)У

ПІДПИСНА ПЛАТА:

на 1 міс.— 25 к., на 3 м.— 75 к.,
на 6 міс.— 1 крб. 50 к., на 12 м.—
2 крб. 50 коп.

**ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТУ НА 1927 р.
НА ВЕЛИКУ ЩОДЕННУ ГАЗЕТУ**

„КОМУНІСТ“

Орган ЦК КП(б)У

ПІДПИСНА ПЛАТА: на 1 м.— 1 крб., на 3 м.— 3 к., на
6 м.— 5 крб. 50 к., на 1 р.— 10 крб.

ЩОДЕННА ЄВР. ГАЗЕТА

„ДЕР ШТЕРН“

Орган ЦК КП(б)У та ВУРС

ПІДПИСНА ПЛАТА:

на 1 м.— 50 к., на 3 м.— 1 крб. 50 к.,
на 6 м.— 2 крб. 75 к., на 1 р.— 5 к.

ЄВРЕЙСЬКИЙ ЩОТИЖНЕВИК

„ДЕР ІДИШЕР ПОЙЄР“

Орган ЦК КП(б)У

ПІДПИСНА ПЛАТА:

на 1 м.— 15 к., на 3 м.— 45 к., на
6 м.— 90 к., на 1 рік— 1 крб. 50 к.

Для передплатників газети

„ДЕР ШТЕРН“:

на 1 м.— 10 к., на 3 м.— 30., на
6 м.— 60 к., на 1 рік— 1 крб. 20 к.

ПЕРЕДПЛАТУ ПРИЙМАЄТЬСЯ:

Головною конторою Вид-ва „Комуніст“—Харків, Пушкінська вул., 31;
по провінції філіями Вид-ва „Правда“, „Всеукр. Пролетарій“, всіма
контрагентами по розповсюдженню період. преси та всіма пошто-
вими конторами СРСР.

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ

„ВСЕСВІТ“

НАЙЦІКАВІШИЙ УНІВЕРСАЛЬНИЙ
ІЛЮСТРОВАННИЙ ТИЖНЕВИЙ ЖУРНАЛ

„ВСЕСВІТ“ містить у кожному номері
поверх 50 ілюстрацій.

„ВСЕСВІТ“ друкує оповідання найліпших
українських та закордонних
письменників.

„ВСЕСВІТ“ освітлює всі найцікавіші події
в галузі політики, науки й
техніки.

ВИПISУЙТЕ, КУПУЙТЕ, **„ВСЕСВІТ“**
ВИМАГАЙТЕ ЩО-ТИЖНЯ

ПО ВСІХ КІОСКАХ ЗАЛІЗНИЦЬ,
У ВСІХ ГАЗЕТЧИКІВ

Ціна окремого номера 15 коп.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

На місяць (4—5 номерів) . . . —крб. 60 коп.

» 3 місяця 1 » 80 »

» 6 місяців 3 » 60 »

» 12 місяців 7 » 20 »

„ВСЕСВІТ“ разом із „ВІСТЯМИ“

На місяць 1 крб. 50 коп.

» 3 місяця 4 » 50 »

» 6 місяців 9 » — »

» 12 місяців 18 » — »

ПЕРЕДПЛАТУ ПРИЙМАЄТЬСЯ: в ХАРКОВІ—

Головна контора, вул. К. Лібкнехта, № 11, в округах—
в округовно-важених «ВІСТИ», по всіх поштових
конторах та по всіх залізничних кіосках

1-60